

закріплення режиму // *Український історичний журнал*. – № 4. – 2008. – С. 5–19. 37. *Скоропадський П. Спогади*. – Київ–Філадельфія, 1995. – 493 с. 38. *Курах М. Перша батарея Січових Стрільців // Вісті*. – червень, 1959. – Ч.94. – С.164–168.

УДК 94 (477) “1917/1918”

Н.М. Барановська, З.В. Барановська
Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національного університету “Львівська політехніка”

НІМЕЦЬКО-АВСТРІЙСЬКИЙ ВІЙСЬКОВИЙ ЧИННИК У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ УКРАЇНСЬКОЇ ВЛАДИ У 1918 р.

© Барановська Н.М., Барановська З.В., 2011

Аналізуються складні та суперечливі стосунки українських владних інститутів з німецько-австрійським військовим командуванням у ході революційних подій 1918 року. Висвітлюються конкретні позиції та поведінка сторін в умовах фактичної окупації України.

The article analyses difficult and contradictory relationships of the Ukrainian authoritative institutions with a German-Austrian military command during the revolutionary events in 1918. Concrete positions and conduct of sides in the conditions of actual occupation of Ukraine are explained.

Особливе місце в історичному досвіді боротьби за українську державність посів період Національної революції 1917–1921 рр. У цьому контексті актуальним і сьогодні залишається питання про роль німецько-австрійського військового командування у становленні, підтримці та поваленні української революційної влади у 1918 році. У деяких працях українських істориків, які вийшли останнім часом, дається аналіз політики Німеччини та Австро-Угорщини у ставленні до Центральної Ради та Гетьманату, розглядаються істотні розбіжності між німцями та австрійцями в українському питанні. Це, зокрема, стосується праць Г. Папакіна [1], В. Дмитришина [2], Р. Пирога [3], В. Солдатенка [4].

Автори цієї роботи ставлять за мету показати, як зароджувалися та розгорталися відносини українських державних інституцій з німецько-австрійським військовим командуванням у 1918 р., з'ясувати обставини та причини, які сприяли переговорам між обома сторонами, показати хід та результати переговорного процесу, їх міжнародний контекст, проаналізувати конкретні позиції та поведінку української влади в умовах німецько-австрійської окупації України.

Завдяки підписанню Берестейського мирного договору 27 січня (9 лютого) 1918 р. Українська Народна Республіка, незалежність якої була проголошена Центральною Радою згідно з Четвертим Універсалом, була легалізована на міжнародній арені. З цього часу розпочалися систематичні контакти української влади з провідними державами Четвірного Союзу та німецько-австрійським військовим керівництвом. Задля припинення війни з більшовицькою Росією Центральна Рада запросила на допомогу австро-німецькі війська, давши письмове зобов'язання, що Україна до 1 липня 1918 р. поставить до Німеччини та Австро-Угорщини 1 млн. тонн збіжжя та інших харчових продуктів [5, с. 122].

У заклику до громадян України, виданому з цього приводу, говорилося, що для того, аби скоріше вигнати більшовицькі війська і “дати лад та порядок нашому краєві, який стає схожим на

руїну, Центральна Рада закликала німецьке військо [6]. Звертаючись до центральних держав із проханням надати військову допомогу проти “варварського наїзду північного сусіда” [7, с. 97], Центральна Рада сподівалася, що це буде тільки союзницька допомога. Адже українські делегати О. Севрюк та М. Любинський у ході Брестських переговорів домагалися, щоб на допомогу УНР у боротьбі з більшовицькими військами були надані лише ті дивізії, які були сформовані у Німеччині та Австро-Угорщині з військовополонених українців, вважаючи, що цих військ (до 30 тис. осіб) [8, с. 64] буде достатньо для визволення УНР. І хоча центральні держави погодилися озброїти дві українські дивізії, сформовані з українців-військовополонених – “синьожупанників” (Німеччина) та “сірожупанників” (Австрія), однак разом з ними на Україну рушила 450-тисячна австро-німецька армія, надавши союзній допомозі характеру окупації української території.

“Коли німці почали наступати, – писав у своїх спогадах П. Скоропадський, – все українське підбадьорилося і почало теж наступати... Першим (до Києва) увійшов Петлюра із своєю дружиною (Гайдамацьким кошем). За українцями у безпосередній близькості рухались німці” [9, с. 121]. П. Скоропадський навіть висловив задоволення тим, що 1 березня 1918 р. німців до Києва привів не він, бо інакше усі звинувачення народу впали б на нього [10, с. 125].

Основою у відносинах німецько-австрійського командування до української влади виступала її здатність забезпечити виконання договірних зобов'язань стосовно поставок продовольства та сировини. З середини березня 1918 р. у Києві почала працювати змішана комісія, яка мала підготувати новий економічний договір між УНР та центральними державами. Делегацію УНР очолив голова Державної комісії з товарообміну М. Порш, німецьку та австро-угорську – послы А. Мумм та Й. Форгач. 23 квітня 1918 р. представники делегацій трьох держав підписали економічний договір, за яким документально забезпечувались економічні інтереси Німеччини й Австро-Угорщини, зокрема, їхні потреби в продовольчих товарах та сировині. Окупанти домоглися колосальних односторонніх вигод, встановивши у 25 разів вищі ціни на вугілля, яке вони мали постачати Україні в обмін на поставки українською стороною хліба. Це давало Німеччині велику фінансову перевагу і дозволяло сплатити за український хліб незначну суму – усього близько 24 млн. марок [11, с. 49, 50, 55].

Ось чому німецько-австрійське військово командування оперативно дбало про приведення до влади в Україні такої сили, яка була б здатна виконати умови договору. Проте Центральна Рада, авторитет якої навесні 1918 р. неухильно падав, не могла цього зробити. За умов присутності в Україні іноземних військ, врятувати державні інститути УНР від зазіхань німецьких і австро-угорських генералів могла лише широка й масштабна підтримка Центральної Ради з боку населення УНР, якої не було.

На нараді у начальника штабу німецьких військ в Україні генерала В. Гренера, людини найбільш інтегрованої в українські справи, яка відбулася 24 квітня 1918 р., німці підготували заяву про поточну й майбутню діяльність військ центральних держав на українських землях. У цьому документі говорилося про необхідність запровадження на території України військово-польових судів, звільнення з державних установ “неблагонадійних елементів” і відміну усіх заборон на вивезення з України продовольчих товарів і сировини, неможливість формування українського війська чи його цілковиту залежність від німецьких генералів [12, с. 31–32].

Центральна Рада відмовилася визнати запропоновані окупантами вимоги і висловила з цього приводу протест генералу-фельдмаршалу Г. фон Ейхгорну та німецькому послу в Україні А. Мумму фон Шварценштейну. Це й визначило подальшу долю Центральної Ради як крайового органу державної влади в Україні.

Згоду на вищезгадані умови, згідно з якими німецько-австрійське командування забезпечувало зміцнення своєї влади в Україні, окупанти сподівалися отримати від майбутнього диктатора Павла Скоропадського. Пошук альтернативи соціалістичній Центральній Раді привів німецьких військових дипломатів до доцільності спертися на консервативно-ліберальні кола і встановити традиційну для України минулих століть державну модель – Гетьманат. Генерал В. Гренер цього ж дня, 24 квітня 1918 р. зустрівся з майбутнім українським гетьманом, який дав згоду на попередні вимоги окупаційних керманів.

Із упевненістю можна стверджувати, що австро-німецький військовий чинник відіграв головну роль у падінні Центральної Ради. Державний переворот в Україні під керівництвом німецько-австрійського командування розпочався фактично 25 квітня 1918 р., коли німецькі солдати зайняли усі стратегічні пункти Києва і приступили до виконання заходів за сигнальними гаслами “Готувати” і “Здійснювати”, розроблених напередодні [13, с. 10–11].

Уряд Центральної Ради не розпочав ні переговорів з німцями, ні відкритої боротьби проти окупантів. Навесні 1918 р. Міністерство військових справ УНР свідомо чи ні, але сприяло діям німецького командування у блокуванні незначних українських військових підрозділів у Києві й позбавило останніх реальної можливості підтримати Центральну Раду. Зокрема, 15 квітня 1918 р. за наказом міністра О. Жуковського було змінено 90 % командирів і начальників штабів українських військових частин і проведено передислокацію українських полків і дивізій [14]. Під тиском німецьких генералів О. Жуковський погодився на розформування українських дивізій, утворених із колишніх військовополонених. Згідно з домовленістю, підрозділи цих військових формацій підлягали демобілізації, в армії УНР мала залишитися незначна частина лише командного складу. Для проведення акції сторони планували створити спільну комісію [15, с. 89–90].

Усе менше зважаючи на кволі інститути Центральної Ради, які гаяли час на соціалістичні експерименти, союзники були готові на рішучий крок, включно до запровадження військового режиму в Україні. Як уже зазначалося, з 25 квітня 1918 р. вони почали вводити окупаційні порядки. Згідно з другим наказом Ейхгорна, німецьке військове командування запровадило в Україні польові суди, дії яких підлягали покаранню всяких злочинів проти громадського порядку, а також проти австро-німецьких армій і осіб, що до них належали. Заборонялися навіть будь-які зібрання українського населення на вулицях [16]. У ніч з 26 на 27 квітня 1918 р. німецькі солдати за наказом свого командування роззбрóїли дивізію “синьожупанків”, чим позбавили Центральну Раду та Раду народних міністрів УНР можливості чинити опір змовникам.

Центральна Рада не робила відповідних висновків із ситуації, що склалася навколо неї. Коли задовго до перевороту Павла Скоропадського про наміри німців і хліборобів-демократів говорили майже на усіх перехрестях Києва, уряд В. Голубовича заперечував усі чутки як безпідставні, а військовий міністр О. Жуковський переконував, що німці дотримують угоди з Україною [17, с. 21–22].

Неспроможність уряду Центральної Ради опанувати ситуацію в країні, припинити хаос, породжений революцією, зрештою поставив під загрозу існування української державності і не виключав можливості проголошення України, окупованої німецькими військами, частиною Росії [18, с. 27]. Цю загрозу добре розумів П. Скоропадський, який згодом у своїх “Споминах”, звертаючись до українців, писав: “Пам’ятайте, що коли б не було мого виступу, німці кілька тижнів пізніше завели б в Україні звичайне генерал-губернаторство. Воно було б оперте на загальних основах окупації і нічого спільного з українством, розуміється, не мало б [19, с. 112]. Відновлення у такій ситуації гетьманства означало врятування консервативними силами української державності.

Австрійці та німці, хоча й мали істотні розбіжності з українського питання, підтримали гетьманат Павла Скоропадського, який отримав суверенний статус, однак німцями розглядався як “фікція дружньої держави” [20, с. 38]. Відразу ж після перевороту про Павла Скоропадського у штабі армій Ейхгорна говорили, що “він створює враження непересічної особистості” [21].

Владні центри Німеччини й Австро-Угорщини робили заяви про рівнопартнерські відносини з Українською державою, які, однак, істотно суперечили окупаційній політиці австро-німецького командування.

Визнання влади гетьмана де-юре було здійснене насамперед Німеччиною і Австро-Угорщиною в Києві 2 травня 1918 року. Українське посольство в Берліні очолив довголітній член Київської громади, голова українського депутатського клубу у Першій Державній Думі, заступник голови Українського наукового товариства в Києві Федір Штейнгель. Головою українського посольства у Австро-Угорщині став В’ячеслав Липинський, на той час уже відомий учений, член НТШ, активний діяч самостійницького руху.

На відміну від попереднього уряду Центральної Ради, який вирішував проблеми міжнародного представництва не за вимогами міжнародного права і не шляхом законів, а нотами або усними заявами, гетьман Павло Скоропадський розв'язував ці питання в правовому руслі. У “Законах про тимчасовий державний устрій України” чітко зазначалося, що гетьман є водночас керівником зовнішньополітичного відомства: “Гетьман є вищий керівничий усіх зносин Української Держави з закордонними державами” [22]. Згідно з нормами міжнародного права, це було вкрай необхідним для України як уже визнаної держави.

У складі гетьманського уряду було створене Міністерство закордонних справ Української держави, яке очолив український громадський діяч і вчений Дмитро Дорошенко. При міністрі була заснована Рада міністерства, склад якої сам по собі був яскравим свідченням українського самостійницького курсу зовнішньополітичного відомства новопосталої держави.

Вихід Української держави на міжнародну арену був пов'язаний із проблемою визнання інституту гетьманства з усіма його правовими інсигніями, титулатурою, формою звертання тощо, які спиралися на українську гетьманську традицію і ще не застосовувалися у тогочасній дипломатичній практиці.

Якщо Німеччина обстоювала хоча б формальний державний суверенітет України, то Австро-Угорщина розглядала Гетьманат як короткочасне явище, домагаючись задоволення лише своїх прагматичних інтересів. Володіючи частиною українських етнічних земель, Австро-Угорщина не хотіла визнавати титулатуру П. Скоропадського “гетьман усієї України”, що передбачала поширення влади над усіма українськими землями та визначала загальнонаціональний характер влади, а тому зобов'язала свого посла Форгача утриматися від вживання такого титулу. П. Скоропадський писав у своїх спогадах, що німці однозначно підтримували гетьманський уряд, але австрійці вели політику настільки невизначену, що йому доводилося просити пояснень у графа Форгача і князя Фюретенберга [23, с. 240]. Очевидно, що така подвійна гра австрійських дипломатів у ставленні до України визначалася умовами нетривалої експлуатації окупованого краю.

Незважаючи на певні розбіжності у ставленні до Гетьманату, обидві сторони задовольняла здатність гетьманського режиму виконувати умови щодо поставок продовольства та сировини.

Прийшовши до влади, гетьман П. Скоропадський отримав диктаторські повноваження, але вони значною мірою були обмежені присутністю окупаційних військ. Це зумовлювалося ще тією ж обставиною, що ще перед державним переворотом гетьман дав згоду не скликати Український Сейм без дозволу німців.

Одним із найважливіших питань, які вирішував гетьманський уряд, було якомога швидше зміцнити національну державність за допомогою Німеччини і, водночас позбавившись від її опіки, здійснювати власну політичну лінію. П. Скоропадський усвідомлював, що закріпити незалежність Української держави всупереч деструктивним діям австро-німецького командування можна завдяки створенню регулярної боєздатної армії. П. Скоропадський навіть зустрівся з німецьким імператором Вільгельмом II і домігся передачі Україні захопленого німцями Чорноморського флоту. У липні 1918 р. була сформована Гвардійська сердюцька дивізія (5 тис. вояків), яка мала стати еталоном для майбутньої української армії [24, с. 30]. І хоча в добу Гетьманату формування Українських Збройних сил було введено в цивілізоване русло і ґрунтувалося на новітніх військових досягненнях тогочасного цивілізованого світу, проте військове будівництво П. Скоропадського істотно ускладнювалося позицією командування німецько-австрійських військ, яке побоювалось створення в Україні сильної і боєздатної армії.

Незважаючи на тісний зв'язок з державами австро-німецького блоку, влітку 1918 р. П. Скоропадський робить спробу відновити дипломатичні стосунки з країнами Антанти, чим засвідчує прагнення проводити незалежний зовнішньополітичний курс. І хоча цей крок викликав рішучий протест центральних держав, уже в жовтні 1918 р. німецький уряд погодився на встановлення міжнародних відносин України з Антантою. Із цією метою широко використовувалися дипломатичні стосунки Гетьманату з нейтральними країнами.

Важливим у стосунках П. Скоропадського з німецьким військовим командуванням було кримське питання. Гетьман, який не бачив Кримський півострів поза географічними та політичними межами Української держави, змушений був долати протидію німецького військового командування щодо підтримки татарського населення, яке взяло курс на створення незалежної держави [25, с. 65] і приєднання до її складу Таврійської губернії, що була частиною Гетьманату. Крім того розглядався проект створення на півострові Кримського ханства під спільним протекторатом Туреччини та Німеччини [26, с. 71; 64].

На початку липня 1918 р. П. Скоропадський увів проти крайового Кримського уряду економічну блокаду. Вивезення і ввезення продукції з Криму до України було заблоковане системою митного контролю та огляду вантажів [27, с. 301–302]. Ці дії української влади були спрямовані на те, щоб змусити Крим увійти до складу Гетьманату на правах автономії [28].

Економічне протистояння України і Криму було не вигідне для німецького військового командування, оскільки поглиблювало конфлікт із гетьманом Павлом Скоропадським. У кримському питанні гетьман виявив неабияку твердість і самостійність. Коли німецьке командування звернулося до українського уряду з вимогою припинити митну війну з Кримом, П. Скоропадський відмовився вести діалог на таких умовах. І хоча німецька військова адміністрація ще якийсь час продовжувала наполягати на цих вимогах, своєї мети вона не досягла [29, с. 301–302].

Не бажаючи конфронтації з Українською державою, німецьке командування вирішує відступити і віддати півострів Гетьманату і навіть надсилає до Сімферополя телеграму з порадою кримському уряду розпочати переговори зі П. Скоропадським щодо об'єднання [30, с. 104]. Про певну дипломатичну перемогу Гетьманату у відносинах із німецьким командуванням можна говорити після того, як 16 вересня 1918 р. командувач німецькими військами в Україні генерал Кош направив повідомлення до Сімферополя про те, що Німеччина дала згоду на політичне об'єднання Криму з Україною на засадах автономії. Процес злиття мав бути забезпечений і узгоджений спільно з делегацією Гетьманату [31, с. 67].

У жовні 1918 р. німці дали згоду на передачу Гетьманату Чорноморського флоту разом з містом Севастополь. На окремих військових кораблях був піднятий жовто-блакитний прапор як ознака того, що до Української держави переходила влада над Кримом.

Однак голова кримського крайового уряду генерал С. Сулькевич, розуміючи слабе становище німців на Кримському півострові та в Україні, хитку позицію гетьмана П. Скоропадського, зволікав з ратифікацією договору про українсько-кримське злиття [32, с. 106].

6 листопада 1918 р. німецьке командування передало охорону військових та торговельних човнів Чорноморського флоту представнику Морського міністерства України адміралу Ключковському [33]. Проте намагання гетьмана П. Скоропадського приєднати Кримський півострів до Української держави зазнало невдачі. Розуміючи, що німці втрачають свою перевагу в Криму, прихильники відновлення єдиної та великої Росії на півострові пішли на таємний зв'язок з росіянами і створили новий уряд, який планував входження Криму до федерації з Росією.

Напередодні антигетьманського повстання 14 листопада 1918 р. П. Скоропадський не знав про роль німецької солдатської ради, яка увійшла в контакт зі штабом С. Петлюри, і, фактично, визнавши його, пішла на домовленості. П. Скоропадський був переконаний, що німці вірять гетьманському уряду, а не керівникам Директорії С. Петлюри та В. Винниченку, адже зацікавлені у збереженні порядку для організованого виїзду на батьківщину. Тому не вжив жодних заходів стосовно С. Петлюри, який після звільнення з-під арешту відбув у Білу Церкву до січових стрільців, що того ж дня почали наступ на Фастів.

Отже, міжнародні відносини українських владних інститутів з німецько-австрійським командуванням в умовах фактичної окупації України у 1918 р. були неоднозначними, визначаючись низкою політичних, економічних і геостратегічних чинників. Ці стосунки мали подвійні стандарти, вияви публічного і завуальованого характеру, ґрунтувалися на цілком зрозумілих прагматичних засадах. Розпочавшись з військової допомоги УНР у боротьбі проти більшовицької експансії, інспірації державного перевороту, звелися, з боку німецько-австрійських

альянтів, до перспектив практичної реалізації економічного потенціалу Брестського миру. Розуміючи це, Павло Скоропадський намагався проводити самостійний зовнішньополітичний курс, спрямований на закріплення гетьманського режиму в Українській державі, який, однак, зазнав невдачі через радикальні потрясіння і зміни, спричинені закінченням Першої світової війни.

1. Папакін Г. Павло Скоропадський: патріот, державотворець, людина: історико-архівні нариси. – К., 2003. 2. Дмитришин В. Повалення німцями Центральної Ради у квітні 1918 р.: нові дані німецьких архівів // Політологічні читання. – 1994. – № 1. – С. 107. 3. Пиріг Р.Я. Гетьманат Павла Скоропадського з погляду німецько-австрійських союзників // Укр. іст. журн. – 2008. – № 4. – С. 38–47. 4. Солдатенко В.Ф. Прихід П. Скоропадського до влади: механізм державного перевороту та визначальні чинники закріплення режиму // Там само. – С. 5–19. 5. Podleski Z. Układy pokojowe u Brzesciu Litewscim 1918. – Zelibory, 1933. 6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України). – Ф. 1076. – Оп. 1. – Спр. 1-а. – Арк. 22. 7. Воляник С. Брестський договір 9.ІІ. 1918. – Клівленд, 1987. 8. Дорошенко Д. Война и революция на Украине // Революция на Украине по мемуарам белых. – М.-Л., 1930. 9. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 / гол. ред. Я. Пеленський. – К.: Філадельфія, 1995. 10. Там само. 11. Крах германської окупації на Україні (по документам окупантов). – М., 1938. 12. Дорошенко Д. Історія України. 1917–1923 рр.: у 2-х т. – Т.ІІ: Українська Гетьманська Держава. – Ужгород, 1932. 13. Солдатенко В.Ф. Вказ. праця. 14. ЦДАВО України. – Ф. 1077. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк 2–4. 15. Скоропадський П. Спомини. – К., 1992. 16. ЦДАВО України. – Ф. 2592. – Оп. 2. – Спр. 5. – Арк.43. 17. Українська партія Самостійників-Соціалістів (У.Н.П.): Українська революція (1917–1919). Діяльність партії С.-С. в зв'язку з політичними подіями на Україні за час 1901–1919; Ідеологія, програма і статут партії. – Відень–Київ, 1920. 18. Терещенко Ю.І. Гетьманат Павла Скоропадського як прояв консервативної революції // Укр. іст. журн. – 2008. – № 4. 19. Скоропадський П. Спомини. – К., 1992. 20. Пиріг Р.Я. Вказ. праця. 21. L'Ukraine. 1918. – 4 липня. 22. Державний вісник. – 1918. – № 1. – 16 травня. 23. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. 24. Терещенко Ю.І. Вказ. праця. 25. Проданюк Ф. Дипломатія держави гетьмана П. Скоропадського // Політика і час. – 1992. – № 5. 26. Лупандін О.І. Питання про Кримську автономію у 1918 р. // Укр. іст. журн. . – 1996. – № 1; Кравець Н.В. Кримське питання в політиці Української держави гетьмана П. Скоропадського // Проблеми балканістики, сходознавства та міжнародних відносин. – К., 2007. 27. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920): в 4 ч. – 2-ге вид. – Мюнхен, 1969. 28. Возрождение. – 1918. – 9 липня. 29. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920). 30. Сергійчук В. Український Крим. – К., 2001. 31. Краткий отчёт о деятельности Дегагации Крымского Правительства в Киве 28 октября 1918 г. – Симферополь, 1918. 32. Діденко І. Українсько-кримські переговори та проект автономії Криму у складі Гетьманату П. Скоропадського (вересень–жовтень 1918 р.) // Університет. – 2008. – № 1. 33. Крим. – 1918. – 9 листопада.